

ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО

Микола КОМАРНИЦЬКИЙ

ЗАПОВІТНА КНИГА МАТЕРІ

(Спогади)

...Видал я на своем веку таки порядочные сады, как, например, Уманский и Петергофский...

Т. Шевченко. Княгиня

Я глаз не мог отвести от этого импровизированного освещения. Мне казалось, что я вижу на бесконечном горизонте и Звенигородку, и Тальное, и даже саму Умань...

Т. Шевченко. Прогулка с удовольствием и не без морали

Мати, мама... Лише чотири літери в цих словах, а як хвилюють вони, скільки зв'язано з ними незабутніх спогадів дитинства, юності та й дальших років життя – спогадів про материнську любов і ніжність, про теплі й ласкаві материнські руки, якими мати пестила нас.

Це вона – мати – обережно, хвилюючись за кожний перший, ще не впевнений, крок своїх дітей, вводила нас у навколишнє середовище, вчила нас спочатку ходити, а потім бігати, міцно підтримуючи своєю материнською рукою.

Це вона навчила нас розуміти природу та її явища, милуватись квітами і пташками, тягнутись до далеких мерехтливих зірок, які чарівними вогниками загорялися ввечері в далекому темному і таємничому небі.

Це вона, не закінчивши в своєму житті жодної школи, навчила нас грамоти і співів, натхненно співала разом із нами, малюками, різних народних українських пісень та пісень на вірші її улюблених поетів Тараса Шевченка, Олександра Пушкіна, Михайла Лермонтова та ін.

Мати, мама... Росіянка за походженням, дочка «отставного шевроніста» – артилериста, старшого феєрверкера, який після звільнення з військової служби оселився в Шевченковім краю, в містечку Вільшані Звенигородського повіту, неподалік Моринців, Кирилівки, Зеленої Діброви та ін., мати щиро полюбила цей мальовничий куточок України, досконало опанувала українську мову, закохалася в мелодійні пісні українського народу і вірші його геніального сина Великого Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка.

Багато років сплигло з тих далеких часів, а я й досі пам'ятаю дідову низеньку вільшанську хату з пофарбованою світложовтою глиною призьбою, вишневим садком і вузькою стежкою в ньому, що йшла до річки. Пам'ятаю ту хатину надзвичайно яскраво, хоч тоді, коли мати вперше привезла мене у Вільшану, мені було лише чотири роки.

Пам'ятаю, як дід Никін, кумедно вимовляючи українські слова, співав після чарки разом з іншим дідом-сусідом Несторенком пісню «Ой, дубе зелененький...» та інші.

Мати, мама... Пам'ятаю її коротенькі розповіді про народні перекази, пов'язані з ім'ям Кобзаря, про те, як колись до дідової хати завітав незнайомий гість (на прізвище ніби Козачківський), який розпитував про Шевченка і щось занотовував у зошиті. Адже Кобзар жив у Вільшані в 1829 році, коли був кріпаком-козачком у поміщика Енгельгардта, приїздив сюди, подорожуючи Україною, в 1843 – 45 і в 1859 роках.

І пам'ятаю яскраво ще одне – невеличку товсту книжечку в синій палітурці, яку мати берегла як святиню. То був «Кобзарь» Т. Г. Шевченка, виданий в 1899 році в Києві редакцією журналу «Киевская старина», подарований матері одним із знайомих у січні 1902 року, в день її народження.

*«В Тараса песнях сладкозвучных,
А не в моих словах пустых,
Бессодержательных и скучных, –
Ряд пожеланий Вам благих», –*

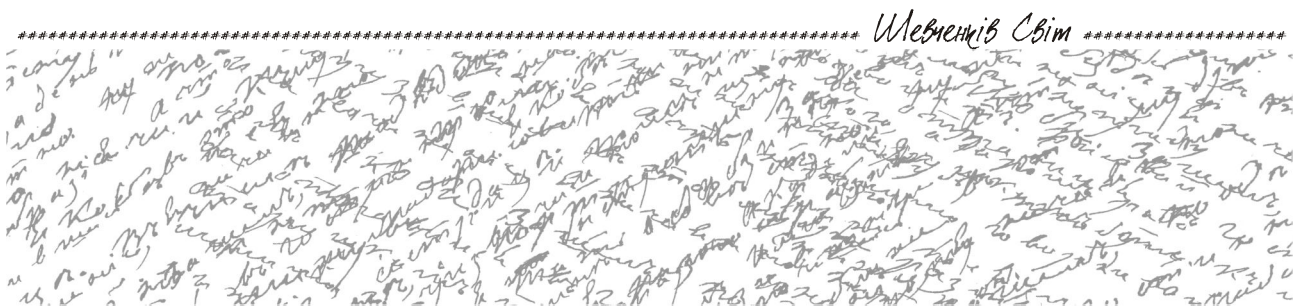
Такий напис зробив на своєму подарунку знайомий матері.

З книжечки перед її титульним аркушем на читачів дивився автор «Кобзаря», а самий той аркуш був обрамований червоними і чорними хрестиками українського орнаменту-вишивки.

Вечорами мати часто читала нам з цієї книжечки. Читала, а разом вчила співати своїх улюблених пісень: «Рече та стогне Дніпр широкий», «Садок вишневий коло хати...», «Думи мої, думи мої...», – співала на ті прості, без сучасних викрутасів, мотиви, які назавжди збереглися в народі.

А з якою напруженою увагою, оточивши матір тісним колом, слухали ми рядки з історичної поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», де йшлося про Умань:

*А мені тепер на Умань
треба подивитись...
Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили.
Опівночі, до схід сонця
Умань затопили...*

Життя йшло. Ми дорослішали, навчилися вже читати й писати. Із мальовничої Звенигородщини наша родина переїхала до оспіваної Кобзарем Умані. Мати готувала нас до школи.

Одного разу захотілося якось і мені заглянути самому до отієї книжечки в синій палітурці.

Обережно гортав я її сторінки. Був здивований численними багатокрапками, які часто-густо траплялися там: в них було щось таємниче, малозрозуміле. «До чого це, навіщо?» – запитав я матір і почув у відповідь, що тими багатокрапками царські урядовці-цензори замінювали ті чи інші «крамольні» гнівні і пристрасні слова Тараса Шевченка, з якими він звертався до народу, закликаючи до боротьби за краще майбутнє.

Особливо вразив мене спотворений цензорами «Заповіт» поета, надрукований на 232-ій сторінці «Кобзаря»: лише вісім рядків його побачили в книжечці світ, а місце решти зайняли суцільні багатокрапки, нанизані рядок за рядком.

Проте мати знала викреслені цензорами рядки «Заповіту», поширення яких серед народу забороняла царська цензура: з ним ознайомив її один із друзів – київських студентів.

Проминуло чимало років, а Шевченків «Заповіт» залишався, як і раніш, під суворою забороною. Заборонено було і вшанування пам'яті великого сина українського народу.

У березні 1909 року, відзначаючи 48-му річницю з дня смерті Т. Г. Шевченка, учні-старшокласники і вчителі уманських шкіл влаштували в приміщенні комерційного училища Браїловського шевченківський вечір. Десятки юнаків і дівчат разом з кращими вчителями-наставниками зібралися в актовому залі училища. Програма вечора була звичайна: короткий реферат про життя і творчість Кобзаря, декламація його творів, співи, трохи музики. Спеціально уповноважені особи проводили серед учасників вечора збір коштів на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві.

Тихо линули в залі звуки музики на шевченківські мотиви. З хвилюванням, як завжди, сприймала молодь незабутні «Думи мої, думи мої...». І раптом десь внизу на першому поверсі грюкнули входні двері, почувся тупіт важких чобіт, – і на порозі залу з'явився пристав Лобачевський з нарядом городових. Зайнявши всі входи і виходи, поліцаї переписали учасників вечора і запропонували їм негайно розійтись по домівках.

Цікаво навести й такий факт. Ще в 1902 році Уманська міська дума, врахувавши побажання робітників та інтелігенції міста, ухвалила перейменувати Стару вулицю на вулицю Шевченка. Губернське начальство всіляко зволікало з цією справою, і лише наприкінці грудня 1916 року в Умані на колишній Старій вулиці з'явилися нові таблички: «вул. Шевченка».

Багато суворих наказів видала царська влада та її вірні слуги в 1914 році у зв'язку зі 100-річчям з дня народження Т. Г. Шевченка. За їх виконанням на місцях ретельно стежили поліція і церковники...

У червні 1914 року попечитель Київського учбового округу таємний радник Деревицький надіслав директорам середніх шкіл «конфіденційного» листа, який забороняв прикрашати школи портретами Т. Г. Шевченка та інших письменни-

ків, «чия літературна діяльність не є предметом шкільного навчання» (уманська газета «Провинциальный голос», 1914, 4 липня).

...І знову з архіву пам'яті постають спогади – спомини про традиційне гуляння в уманській Софіївці в першій половині липня 1914 року.

Був чудовий зоряний вечір. Мов зачаровані ним, тихо й непорушно, як вартові, стояли на березі Нижнього ставу старі високі дерева. В темному дзеркалі ставка таємниче миготіли вогники «плошок», якими було ілюміновано павільйон Флори. Алея Нижнього ставу, де колись ставала нога Тараса Шевченка, приємно вражала гостей парку вогниками кольорових паперових «китайських ліхтариків».

Як завжди, центром гуляння була Площа зборів з басейном «Золоті рибки». Тут було найлюдніше. Були тут і панки, і чиновники, і студенти, і учні-старшокласники, і вчителі сільських шкіл з різних кінців України, які в пореволюційний час щороку з'їжджалися в Умань на півторарічні курси садівництва, городництва, бджільництва і шовківництва, що їх влаштовували при Уманському середньому училищі садівництва і землеробства влітку.

Грали два духові оркестри – військовий та училища. Над ставом і алеями парку лунали чудові мелодії. І, як завжди, були пісні – російські й українські. Їх співали на розташованих навколо Нижнього ставу скелях вчителі – слухачі курсів та учні-садоводи.

Звісно, не обминули і Шевченкових пісень. Якось особливо, з урочистим піднесенням, звучали-рокотали могутні рядки пісні «Реве та стогне Дніпр широкий». Їх змінили тихі задушевні рядки «Дум» поета. А потім, спочатку ледве чути, а далі голосніше зазвучала, неначе з темного зоряного неба, знайома хвилююча мелодія «Заповіту». Але доспівати її не дали поліцаї-городові. Заметушилося начальство. Почався розгін співаків.

...Мчать роки... Заборонений колись «Заповіт» великого українського поета-революціонера-демократа звучить тепер всюди мовами не лише народів нашої Країни Рад, а й мовами багатьох народів світу. На моєму столі лежить маленька книжечка в зеленій палітурці, на якій золотом сяють два слова: «Т. Шевченко. Заповіт». У ній повний текст понівеченого царськими цензорами «Заповіту» поета українською, російською, білоруською, англійською, німецькою, французькою, польською й іншими мовами.

Люба маленька книжечка!!! Я гортаю її сторінки і з особливим теплом і ніжністю згадую нашу сімейну реліквію – заповітну книгу матері-росіянки – київський «Кобзар» 1899 року з цензурними багатокрапками...

